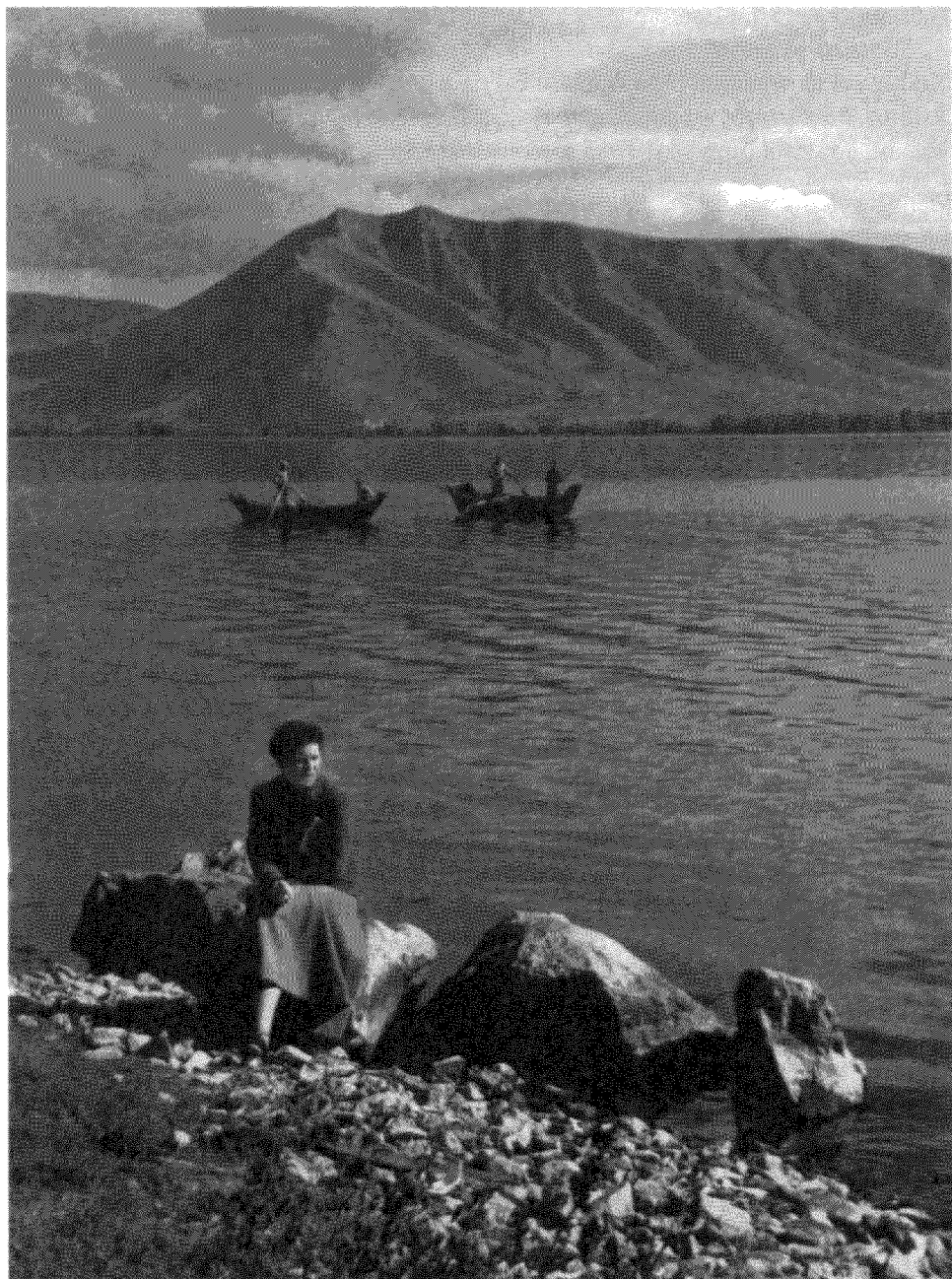

Η Βιβίκα Εμπειρίκου στη Λίμνη της Καστοριάς, 1956. Φωτ. Ανδρέας Εμπειρίκος

Ἀποσπάσματα ἀπὸ γράμματα στὴν Βιβίκα

16/9/1945

Ἀγαπητὴ Βιβίκα,

Ἀρχικῶς εἶχα σκοπὸ νὰ σοῦ γράψω τὴν Κυριακὴ πού μᾶς ἔρχεται, δηλαδή τὴν παραμονὴ τῆς ἀναχωρήσεώς σου ἀπὸ τὴν Ἑλευσίνα, ὥστε νὰ λάβῃς τὸ γράμμα μου τὴν ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς σου στὴν Ἀθήνα. Ἀλλὰ ἡ ἀνυπομονησία μου, ἡ λαχτάρα μου νὰ ἐπικοινωνήσω μαζί σου μέ σπρώχνουν νὰ σοῦ γράψω σήμερα. Κάνω λοιπὸν ἀπὸ τώρα τὰ ἐγκαίνια μιᾶς ἀλληλογραφίας ἢ μᾶλλον μονογραφίας πού εἶμαι περιέργος νὰ δῶ πόσο καιρὸ θὰ διαρκέσῃ.

Δέν σοῦ ἀποκρύπτω τὴν συγκίνησί μου. Δέν ξέρεις πόση χαρὰ μοῦ δίνει ἡ ἰδέα ὅτι σέ λίγες μέρες τοῦτο τὸ χαρτί μέ τὰ λόγια μου θὰ εἶναι στὰ χέρια σου καὶ κάτω ἀπὸ τὰ μάτια σου. Ἡ ἰδέα τῆς ἀλληλογραφίας εἶταν ἀλήθεια σπουδαία. Σ' εὐχαριστῶ ἀπειρα πού τὴν δέχθηκες. Ἐλπίζω τὰ γράμματά μου τοῦτα ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο νὰ σοῦ φανοῦν ἐνδιαφέροντα.

Ἀπὸ τὴν στιγμή πού ἄρχισα νὰ σοῦ γράφω, τὸ καγκελόφρακτο παραθυράκι μου ἀπὸ τόσο , ἔγινε τόσο . Τὴν ὥρα μάλιστα του τηλεφωνήματος εἶχε γίνεи ἀκόμη πιὸ μεγάλο, καί, πρέπει νὰ προσθέσω, εἶχε ἀλλάξει σχῆμα. Ἀπὸ μικροῦτοιχο παραθυράκι φυλακῆς ἔγινε πρὸς στιγμὴν, ἢ μᾶλλον, γιὰ 45 λεπτά τῆς ὥρας μιὰ ὠραία πόρτα σάν αὐτὴ πού ἀνοίγει σ' ἓνα γνωστὸ σέ μένα μπαλκόνι, εἰς τὸ ὁποῖον γιὰ νὰ ἀνέβουν θὰ ἔδιναν τὴν ζωὴ τους πολλοὶ Ρωμαῖοι.

Σ' εὐχαριστῶ χίλιες φορές γιὰ τὸ τηλεφώνημα αὐτό.

Σήμερα θὰ σοῦ μιλήσω κυρίως γιὰ τὴν φιλολογικὴ μου δραστηριότητα τῶν δύο τελευταίων μηνῶν. Ἀπὸ τότε πού συναντηθήκαμε ἔγραψα ἓνα μεγαλοῦτοιχο διήγημα, τὸν Buffalo Bill καὶ μόλις τὸ τελείωσα ἄρχισα ἓνα μυθιστόρημα πού τὸ ὀνομάζω ὁ «Μέγας Ἀνατολικός» καὶ τὸ ὁποῖον ἐξακολουθῶ νὰ γράφω.

[...]

Ἐρχομαι τώρα στὸν «Μέγало Ἀνατολικό». Ὅπως σοῦ ἔλεγα πρόκειται περὶ μυθιστορήματος. Γιὰ τὴν ὥρα ἔγραψα 220 σελίδες καὶ ἔχουμε ἀκόμη τράτο.

Ὁ «Μέγας Ἀνατολικός» εἶναι ἓνα τεράστιο γιὰ τὴν ἐποχὴ του (1867) ὑπερρωσσεάνειον πού κάνει τὸ παρθενικό του ταξίδι ἀπὸ τὸ Λίβερπουλ στὴ Νέα Ὑόρκη. Ὅσα λαμβάνουν χώρα ἐπὶ τοῦ σκάφους κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ ἀποτελοῦν τὴν ὑπόθεσι τοῦ ἔργου. Ἡρωες τοῦ μυθιστορήματος εἶναι ὠρισμένοι ἐπιβάται καὶ τὸ ἴδιο τὸ καράβι.

Σοῦ δίνω ἐδῶ ἓνα κατάλογο τῶν κυριωτέρων προσώπων:

‘Ο λόρδος Clifford	‘Η κόμησσα Παολίνα Crinelli
‘Ο πρίγκηψ Σέργιος Blagoradov	‘Η Yvonne
‘Ο Αϊμίλιος Berthier	‘Η Μαρία
‘Ο Γεώργιος Mc Gregor	‘Η Ειρήνη
‘Ο Έρρίκος Clark	‘Η Άννυ Clark
‘Ο Ναθαναήλ Lane	‘Η Κλημεντίνη Durantel
‘Ο Άνδρέας Σπερχής	‘Η Ευαγγελίνη Dubois
‘Ο Alfredo Carmi	‘Η Γερτρούδη Norris
‘Ο Gregoire	‘Η Flossie Norris
‘Ο Ίάν Τσέρεκ	Μιά καμαριέρα
Ένας έφηβος	Μιά μυστηρώδης κυρία

‘Ο λόρδος Clifford είναι ένας non conformiste Άγγλος ευπατρίδης πού αγαπά μέ μεγάλο πάθος την κόμησσα Paolina Crinelli. ‘Ο Αϊμίλιος Berthier είναι ένας γάλλος ζωγράφος. ‘Ο Γεώργιος Mc Gregor είναι ένας σκώτος συγγραφέας. Όσα σκέπτονται, αισθάνονται, λένουν και κάνουν αυτοί οι τρεις άνδρες, είναι ιδέες, αισθήματα και τάσεις δικές μου. ‘Ο πρίγκηψ Σέργιος είναι ένας ρώσος επαναστάτης εξόριστος, φίλος του λόρδου Clifford. ‘Ο Άνδρέας Σπερχής είμαι εγώ σέ μιά ώρισμένη φάσι της ζωής μου*. ‘Ο Henry Clark είναι ένας περιπαθής Άγγλος νεόνυμφος. ‘Ο Ναθαναήλ Lane είναι ένας ζάμπλουτος Αμερικανός. ‘Ο Alfredo Carmi είναι ένας Ιταλός γεροισιαστής πού αγαπά και αυτός την κοντέσσα Crinelli. ‘Ο Gregoire είναι ένας γάλλος ταχυδακτυλουργός. ‘Ο Ίάν Τσέρεκ είναι ένας τσέχος βιολιστής.

‘Η κόμησσα Paolina Crinelli είναι μιά ωραία Ιταλίς, χήρα του Galeazzo Crinelli. Αυτή ή εξάισια γυναίκα είναι *έν μέρει* ή δ^{υς} Βιβίκα Ζήση. ‘Η Yvonne είναι βοηθός του ταχυδακτυλουργού Gregoire και γίνεται έρωμένη του ρώσου επαναστάτου Σεργίου Blagoradov. ‘Η Μαρία είναι μιά έλληνίς διδασκάλισσα φιλομόφυλος πού αγαπά την μαθήτριά της και έχει νά λύση ένα μεγάλο ήθικό πρόβλημα γύρω από την φιλομοφυλία της. ‘Η Ειρήνη είναι ή μαθήτριά της Μαρίας και είναι και αυτή έλληνίς. ‘Η Άννυ Clark είναι μιά πολύ όμορφη Άγγλίς νεόνυμφος, σύζυγος του Έρρίκου Clark. ‘Η Κλημεντίνη Durantel είναι μιά Γαλλίς τυχοδιώκτρια. ‘Η Ευαγγελίνη Dubois είναι μιά μυστικοπαθής όρφανή 20 περιύτου έτών, πού θέλει νά γίνη καλόγρια. ‘Η Γερτρούδη Norris είναι μιά Καναδή κυρία. ‘Η Flossie Norris, κόρη της προηγούμενης, είναι ένα κοριτσάκι 14 έτών. ‘Η Mimi la Rose είναι μιά όμορφη χορεύτρια του Γαλλικού can-can και άνήκει σέ ένα θίασο από 6 νεαρές χορεύτριες του παρισινού Bal Tabarin. ‘Η καμαριέρα είναι μιά νέα και χαριτωμένη Άγγλίς, ύπηρέτρια του «Μεγάλου Άνατολικού». ‘Η μυστηρώδης κυρία είναι μιά γυναίκα της όποίας τό όνομα και την πραγματικήν προσωπικότητα θά μάθουν οί άναγνώσται μετά τό τέλος του βιβλίου.

* Σ' ένα σχεδίασμα αυτού του γράμματος βρίσκουμε και τό ακόλουθο ύστερόγραφο:

«Υ.Γ. Έλαβεσ την περίληψι του “Μεγάλου Άνατολικού”. Σου την έστειλα λίγη ώρα μετά την λήψι της κάρτας σου. Δέν προσέθεσα τίποτε στα λίγα λόγια πού είχα ήδη γράψει πρό της λήψεως της κάρτας γιατί είχα ήδη κλείσει τό φάκελλο, έπιφυλαχθείς νά σου γράψω σήμερα.

Δέν ξέρω ἂν θά γίνη τό μυθιστόρημά μου αὐτό ὅσο ἐπιθυμῶ καλό, ἀλλά νομίζω ὅτι ἤδη περιέχει κάμποσα καλά καί ἐνδιαφέροντα πράγματα. Ὅταν τό τελειώσω θά τό διαβάσω σέ διάφορους φίλους. Θέλω νά εἶσαι ἡ πρώτη πού θά τό ἀκούσῃ.

Ἐκτός ἀπό τόν Buffalo Bill καί τόν «Μεγάλο Ἀνατολικό», στούς δύο μῆνες πού πέρασαν ἀπό τίς 17 Ἰουλίου, ἔγραψα καί ὀκτώ μικρά ποιήματα.

Ἔχω τώρα τρία βιβλία ἔτοιμα:

1ον: Τήν «Ἐνδοχώρα» – μιά συλλογή ποιημάτων.

2ον: Τά «Γραπτά» – ἕνα βιβλίο πού περιλαμβάνει διάφορα πεζά ἀπό τόν «Περιστέρωνά» (1936) ἴσαμε τά «Dominions» (1942).

3ον: «Τά Χαίμαλιά τοῦ Ἑρωτα καί τῶν Ἀρμάτων». (Δέν βρίσκεις πῶς εἶναι ὠραῖος ὁ τίτλος;) Αὐτό τό βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπό τήν «Ἀργώ», τήν «Ζεμφύρα» καί τόν «Buffalo Bill».

Σέ αὐτά τά τρία βιβλία ἐλπίζω νά προσθέσω πρὶν τελειώσει ὁ χρόνος ἕνα τέταρτο – τόν «Μεγάλο Ἀνατολικό», τό πρῶτο μου ρομάντζο.

[...]

Ἡ ἀνακούφισίς μου πού σοῦ ἔγραψα καί σοῦ μίλησα ἔστω καί ἀπό μακριά, εἶναι σημαντική. Σέ 10-15 μέρες θά σοῦ ξαναγράψω. Τό γεγονός ὅτι δέν ἔχεις νά μοῦ ἀπαντᾷς, μέ ἀφήνει ἐλεύθερο νά σοῦ γράφω χωρίς φόβο μήπως σέ κουράσω, ἀφοῦ ὁ ρόλος σου περιορίζεται εἰς τό νά διαβάξῃς μόνο.

Σ' εὐχαριστῶ ἄλλῃ μιά φορά μέ ὅλη μου τήν καρδιά γιά τό χρυσό σου τηλεφώνημα.

Μέ ἀπειρη στοργή καί φιλία
Ἀντρέας

[...]

11 μ.μ.

Τί νομίζεις πῶς μοῦ εἶπαν οἱ δύο φίλοι; Μοῦ πρότειναν νά βγάλουν ἐκεῖνοι τήν «Ἐνδοχώρα». Φυσικά δέχθηκα μέ χαρά τήν πρότασή τους. Ἐπιτέλους θά τυπωθεῖ καί ἕνα βιβλίο δικό μου. Γιά δές, Βιβίκα, καίτοι εἶμαι ἐκεῖνος πού ἄρχισε νά γράφῃ πολύ πῶ νωρίς ἀπό τοὺς περισσότερους, ἢ μᾶλλον ἀπ' ὅλους τοὺς νέους πού ἐκδίδουν βιβλία ἀπό τό 1937, τά ποιήματα αὐτά πού εἶναι τοῦ 1933-1936, θά βγοῦν τελευταῖα. Εὐτυχῶς πού ἔχω γερά, πολύ γερά νεῦρα. Ἀλλοιῶς ἴσως νά κλαιγόμεν καί ἐγώ, ὅπως ὁ Ἑγγονόπουλος. Θυμᾶσαι πού σοῦ ἔλεγα πρὸ ἡμερῶν ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη Ἡρακλεῖς; Κοίταξε, σέ παρακαλῶ, τήν δική μου περίπτωσι. Ἀτυχής στὸν πῶ μεγάλο ἔρωτα τῆς ζωῆς μου, ἀτυχής στὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων μου, μὴ ἀναγνωρίζομενος ὅπως θά ἔπρεπε στὸν τόπο μου, ὕστερα ἀπὸ τόσους καί τόσους κόπους καί ἀγῶνες γιά μιά ὑπέροχῃ ἐπιστήμῃ τῆς ὁποίας, παρὰ τοὺς διωγμούς καί τίς συκοφαντίες, παρὰ τὰ τόσα ἐμπόδια καί τίς τόσες δυσκολίες, εἶμαι ἐγώ ἀναμφισβήτητα ὁ πρωτοπόρος, ὁ θεμελιωτής καί πρωτεργάτης ἐν Ἑλλάδι. Καί ὅμως στέκω ὀρθιος καί ἀπτόητος, καί πολεμῶ καί παλαίβω σχεδόν χωρίς βοήθεια (ἐκτός ἀπὸ τήν πολύτιμῃ ἡθικῇ ὑποστήριξιν ὀλίγων καλῶν φίλων τοὺς ὁποίους μ' εὐγνωμοσύνη εὐχαριστῶ), χωρίς σχεδόν καμμιὰ ἀνταπόδοσι (πλὴν ὀλίγων ὠραίων ἐξαίρεσεων), ἐνῶ ἐγώ προσέφερα καί ἐξακολουθῶ νά προσφέρω ἀφειδῶς καί

δόλοκαρδα και ήθικη και ύλική και πνευματική ύποστήριξη και βοήθεια, σέ αναριθμήτους άλλους. Παρ' όλα ταύτα, λέγω, στέκω ὄρθιος και πολεμῶ, πάντα γιομάτος ἀγάπη γιά τή ζωή, πάντα γιομάτος θέλησι και καλή θέλησι, πάντα γιομάτος ἐλπίδες, πάντα γιομάτος σθένος και πνεῦμα ἀγωνιστικό, παρὰ τίς τόσες και τόσες ἐναντιότητες, παρὰ τίς τόσες πικρίες και ἀπογοητεύσεις, μέ καλή καρδιά, χωρίς νά χάσω ποτέ τό θάρρος μου, ἐκφράζων ἀνθρώπινα τά παράπονά μου μονάχα κάτω ἀπό τά ἐξαιρετικῶς βαριά πλήγματα, ἀπό τά ὅποια, θέλω νά ξέρης, ὅτι τό πιό βαρὺ και ὀδυνηρό, εἶναι ἐκεῖνο πού μοῦ ἔδωσε μιά μέρα τοῦ Ἰούλη τοῦ 1945, μιά ὥραιότατη κόρη τῶν Ἀθηνῶν, ἀκριβῶς αὐτή πού ἀγάπησα περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη γυναῖκα στή ζωή μου.

Ἔχω ἢ δέν ἔχω δίκαιο, Βιβίκα μου, ὅταν λέγω ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη Ἡρακλεῖς σέ αὐτόν τόν κόσμο; Ἄς εἶναι. Πρέπει νά παύσω αὐτόν τόν χαβᾶ. Ὅτι κι ἂν πῶ ἐπὶ πλέον, θά εἶναι σάν νά περιαιτολογῶ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἀρμόζει στούς πραγματικούς γενναιοδῶρους, στούς πραγματικούς ἡδονιστάς, στούς πραγματικούς ἀγωνιστάς και στούς πραγματικούς gentlemen εἰς τήν χορείαν τῶν ὁποίων ἔχω τήν ὑψηλὴν τιμὴν νά ἀνήκω.

Μεγάλη ἢ καλωσύνη και ἡ εὐγένεια τοῦ Ξύδη και τοῦ Βουσοῦνη, ἀλλά, νομίζω, πρωτίστως, τῆς Μάτσης, ἡ ὁποία, ἔχω τήν ὑποψία, ὅτι ὑπεκίνησε τοὺς δύο συμπαθητικούς νέους νά ἔλθουν νά μοῦ μιλήσουν γιά τό ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἐνδοχώρας». Ἄς εἶναι καλά αὐτή ἡ ἐξαιρετική κοπέλλα πού πρέπει νά πῶ ὅτι στάθηκε πάντα γιά μένα μιά χρυσή και ἀφοσιωμένη φίλη.

Ἀφοῦ μοῦ μίλησαν γιά τό βιβλίό μου αὐτό, οἱ δύο νέοι ἔθιξαν ἓνα ἄλλο ζήτημα. Μὲ παρεκάλεσαν θερμὰ νά δεχθῶ ν' ἀλλάξω 3 λέξεις πού μεταχειρίζομαι στό ἄρθρο μου γιά τόν Ἐγγονόπουλο [αὐτό πού σοῦ διάβασα στό καφεενεδάκι «Ἐμπορικόν» τήν τελευταία φορά πού συναντηθήκαμε (17 Ἰουλίου 1945)], ὄχι διότι δέν τίς παραδέχονται, ἀλλά διότι ἂν δέν τό ἔκανα, θά μπορούσε νά ἀποτύχη ἡ προσπάθεια πού κάνουμε κάμποσοι φίλοι αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀλλά δυστυχῶς πάσχοντος σχεδόν ἀπό πραγματικὴ μανία καταδιώξεως ποιητοῦ, νά τόν βοηθήσουμε. Ἐγὼ ἠρνήθην ἀπολύτως ν' ἀλλάξω αὐτές τίς τρεῖς λέξεις και ζήτησα τήν ἐπιστροφή τοῦ χειρογράφου μου. Τότε οἱ δύο νέοι, μοῦ ἔκαναν δύο ἄλλες προτάσεις: Νά γράψω ἄλλο ἄρθρο μέ τήν ἴδια ἔννοια ἀλλά χωρίς τέτοιες λέξεις (οἱ λέξεις αὐτές εἶναι: πέος, αἰδοῖον, σκατά), ἢ, ἂν δέν ἤθελα νά δεχθῶ αὐτή τήν πρότασι, τότε νά τοὺς ἐπιτρέψω νά δημοσιεύσουν τό ἄρθρο πού γνωρίζεις μέ κενές τίς θέσεις αὐτῶν τῶν λέξεων στό κείμενο, κατὰ τρόπον πού νά φαίνεται ἀμέσως στόν ἀναγνώστη ὅτι οἱ λέξεις ἀφαιρέθηκαν ἄθελά τους. Τήν πρότασι νά γράψω ἄλλο ἄρθρο χωρίς τέτοιες λέξεις, τήν ἀπέρριψα ἀμέσως, λέγων ὅτι ἡ ἀποδοχή μιάς τέτοιας προτάσεως θά ἰσοδυναμοῦσε μέ τό νά ἔπαιρνε ἓνας ἔνθεμος ἐραστής πίσω, ἢ νά ἄλλαζε, μάν ἐρωτικὴ ἐξομολόγησί του σέ μιά κοπέλλα. Τήν δευτέρη ὁμως, (νά μείνουν κενές οἱ θέσεις τῶν τριῶν λέξεων στό κείμενο) τήν δέχθηκα, ὡς μιά θυσία γιά νά ἐξυπηρετήσω τόν Ἐγγονόπουλο.

Ὁ Ξύδης και ὁ Βουσοῦνης ἐξετίμησαν πραγματικά τήν ὑποχώρησι πού ἔκανα, και μ' εὐχαρίστησαν θερμὰ, μέ λόγια πού μέ συνεκίνησαν πολὺ. Ἔτσι, Βιβίκα, τό ἄρθρο μου αὐτό γιά τόν ἀγαπητό μας φίλο, θά δῇ τό φῶς στό 3ο τεῦχος τοῦ «Τετραδίου».

Πρὶν τελειώσω τοῦτο τό γράμμα θά ἐπανεέλθω στήν χρυσή καρτούλα σου, γιά νά σοῦ γράψω δυό λόγια τά ὅποια φύλαγα γιά νά σοῦ τά πῶ ὡς κατακλειδα τῆς σημερινῆς μου ἐπιστολῆς, μέ τήν ἴδια ἀγάπη, [...].

Για τα αποσπάσματα από δύο γράμματα του Ανδρέα Εμπειρίκου στην Βιβίκα

Τα ανέκδοτα κείμενα ενός συγγραφέα και οπωσδήποτε του Εμπειρίκου παρουσιάζουν πάντοτε ενδιαφέρον, ειδικά όταν έχουν να κάνουν με επιστολές. Ο Εμπειρίκος δεν μας έχει συνηθίσει σε αυτού του είδους τα κείμενα, δεν είναι επιστολογράφος, τουλάχιστον στο βαθμό που ήταν ο Σεφέρης, ή άλλοι συγγραφείς της γενιάς του '30, και γι' αυτό κάθε επιστολή του μας κεντρίζει το ενδιαφέρον. Οι δύο επιστολές του Ανδρέα Εμπειρίκου (σωστότερα: τα αποσπάσματα δύο επιστολών) που δημοσιεύονται σήμερα μπορούν να θεωρηθούν ιδιωτικής φύσεως. Απειθύνονται στη δεσποινίδα Βιβίκα Ζήση, τη μετέπειτα σύζυγο του Εμπειρίκου και –γενικά μιλώντας– αποτυπώνουν το κλίμα που ζούσε ο ποιητής το φθινόπωρο του 1945, μια περίοδο κατά την οποία οι σχέσεις των δύο δεν ήταν καθόλου εύκολες. Η «Αγαπητή Βιβίκα», όπως αποκαλεί τον παραλήπτη των επιστολών του ο Εμπειρίκος, δεν επιτρέπει την εποχή αυτή στον ερωτευμένο ποιητή (για δικούς της λόγους προφανώς) να τη συναντά. Εκείνος φαίνεται να βιώνει μια εξαιρετικά δυσάρεστη γι' αυτόν κατάσταση, από την οποία τον λυτρώνει ένα ανεπάντεχο τηλεφώνημα της Βιβίκας, με το οποίο, όπως προκύπτει από την επιστολή της 16-9-1945, του επιτρέπει τουλάχιστον να αλληλογραφήσει. Ο Εμπειρίκος ενθαρρυνόμενος από το τηλεφώνημα αυτό αρχίζει το γράμμα του, γεμάτος «ανυπομονησία» και «λαχτάρα», για να κάνει, όπως λέει, τα «εγκαίνια μιας αλληλογραφίας ή μάλλον μιας μονογραφίας» διερωτώμενος, ωστόσο, πόσο καιρό θα διαρκέσει αυτή η νέα φάση των σχέσεών τους.

Οι δύο λοιπόν επιστολές (που συναποτελούν μαζί με άλλες δύο, ανέκδοτες επίσης, ένα μικρό χρονικό της εποχής αυτής) είναι ιδιωτικής φύσεως. Όμως, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε αμέσως, το θέμα των προσωπικών σχέσεων καταλαμβάνει μικρότερη θέση από όσο τα θέματα που αφορούν τη συγγραφική δραστηριότητα του Εμπειρίκου.

Ο επιστολογράφος βρίσκει πως είναι προτιμότερο να αναφέρεται στις λογοτεχνικές του δραστηριότητες και λιγότερο στην αισθηματική του κατάσταση. Με τον τρόπο αυτό η Βιβίκα παίρνει τη θέση ενός αγαπημένου και έμπιστου ακροατή, κάτι που προφανώς την ευχαριστούσε και την κολάκευε. Αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις των δύο ήταν «σοβαρότερες» από ένα απλό ρομάντσο. Έτσι λοιπόν οι επιστολές αυτές περιέχουν πληροφορίες πολύ διαφωτιστικές για τους μελετητές του έργου του Εμπειρίκου και όχι μόνο.

Προτού δούμε (σε συντομία) τις λογοτεχνικές πληροφορίες που περιέχονται στα δύο επιστολιμαία αποσπάσματα, να θυμίσουμε, εν τάχει επίσης, κάποια πράγματα που σχετίζονται με το βίο και τη λογοτεχνική ενασχόληση του ποιητή αυτή την εποχή. Εννέα μήνες πριν την πρώτη επιστολή, ο Εμπειρίκος έχει βιώσει μία εξαιρετικά τραυματική εμπειρία, καθώς συλλαμβάνεται (τέλος Δεκεμβρίου του 1944) από την πολιτοφυλακή του ΕΛΑΣ και οδηγείται, μαζί με άλλους πολλούς κρατούμενους, στα Κρώρα της Βοιωτίας, από όπου καταφέρνει να απελευθερωθεί τελικά και να γυρίσει σε κακή κατάσταση στην Αθήνα. Προφανώς αυτή η τραυματική κατάσταση κινητοποίησε τις ψυχικές και σωματικές δυνάμεις του ποιητή, έτσι ώστε το 1945 να αποδειχθεί το γονιμότερο ίσως έτος της «φιλολογικής», όπως λέει, ενασχόλησης. Έτσι, 1. Όπως προκύπτει από την επιστολή της 16 Σεπτεμβρίου 1945 ο Εμπειρίκος έχει συμπληρώσει την τριλογία *Τα χαιμαλιά του Ερώτα και των Αρμάτων*, καθώς στο πρώτο κείμενο της τριλογίας, την «Αργώ», που γράφεται το Σεπτέμβριο του 1944,

προσθέτει τη «Ζεμφύρα ή το μυστικό της Πασιφάης» (Αγρα, 1998) και το ανέκδοτο «Βεατρίκη ή ένας έρωτας του Buffalo Bill». 2. Αρχίζει να γράφει τον *Μεγάλο Ανατολικό*, από τον οποίο, όπως λέει, έχει γράψει «για την ώρα 220 σελ. Και έχουμε ακόμη τράτο». Ο Εμπειρικός φαίνεται να διακατέχεται από μεγάλη συγκίνηση μιλώντας για αυτό το έργο και προσπαθεί να δώσει όσες πληροφορίες μπορεί. Έτσι αναφέρεται στην υπόθεση του μυθιστορήματος και ταυτόχρονα μας δίνει έναν κατάλογο των κυριότερων προσώπων. Αυτός ο κατάλογος δεν πρόκειται να μεταβληθεί δραματικά μέσα στις αλληπάλληλες γραφές του *Ανατολικού*, όμως αξίζει να παρατηρήσουμε ότι από τον κατάλογο αυτόν απουσιάζει η Έθελ. Η Κλημεντίνη Durantel θα γίνει αργότερα η Μαρκελίνη Durantel, ενώ πληροφορούμαστε (κάτι βέβαια που το γνωρίζαμε, έτσι κι αλλιώς) ότι «ο Ανδρέας Σπερχής είμαι εγώ σε μία ωρισμένη φάσι της ζωής μου» και ότι (κάτι που δεν γνωρίζαμε) η κόρησσα Paolina Crinelli, «αυτή η εξαισία γυναίκα είναι εν μέρει η δις Βιβίκα Ζήση»! 3. Έχει έτοιμη, αλλά ανέκδοτη ακόμη την *Ενδοχώρα* –μία συλλογή ποιημάτων (θα κυκλοφορήσει το Δεκέμβριο του 1945)– και τα *Γραπτά* «ένα βιβλίο που περιλαμβάνει διάφορα πεζά από τον “Περιστρεφών” (1936) ίσαμε το “Dominions [beyond the Seas]” (1942) (Ο Πολίτης, 1998). Τα *Γραπτά* κυκλοφορούν εν τέλει το 1960.

Η δεύτερη (αποσπασματική) επιστολή περιέχει την προϊστορία της εκδοτικής πορείας της *Ενδοχώρας*. Οι δύο φίλοι που τον επισκέπτονται (Οκτώβριος 1945), δηλ. ο Ξύδης και ο Βουρβούνης, του προτείνουν να «βγάλουν» αυτοί την *Ενδοχώρα*, κάτι που συγκινεί τον ποιητή, που βλέπει να μη δημοσιεύονται τα έργα του, σε αντίθεση με άλλους νεότερους του. «Μεγάλη» γράφει, «η καλωσύνη και η ευγένεια του Ξύδη και του Βουρβούνη, αλλά, νομίζω, πρωτίστως της Μάτσης, η οποία, έχω την υποψία, ότι υπεκίνησε τους δύο συμπαθητικούς νέους». Η Μάτση Χατζηλαζάρου είναι η πρώτη γυναίκα του Εμπειρικού. Το διαζυγίο τους βγαίνει το Δεκέμβριο του 1946. Με την Βιβίκα ο Εμπειρικός θα παντρευτεί ένα μήνα αργότερα, τον Ιανουάριο του 1947.

Η τελευταία (αλλά εξίσου σημαντική) πληροφορία που μας δίνει η επιστολή αυτή έχει να κάνει με το γνωστό άρθρο του Εμπειρικού για τον Εγγονόπουλο («Νικόλαος Εγγονόπουλος ή το Θαύμα του Ελμπασάν»), που δημοσιεύεται στο *Τετράδιο* το Δεκέμβριο του 1945. Οι δύο επισκέπτες του Εμπειρικού, εκτός από τα «δώρα» που κομίζουν, δηλ. την πρόταση να εκδοθεί η *Ενδοχώρα*, τον παρακαλούν να απαλείψει από το κείμενό του για τον Εγγονόπουλο τρεις κρίσιμες λέξεις (πέος, σκατά, αιδόιον), ή να δεχθεί, τουλάχιστον, να αφεθεί κενό στη θέση τους, προκειμένου η δημοσίευση του κειμένου να γίνει δυνατή. Ο Εμπειρικός δεν αντέχει στην ιδέα της λογοκρισίας (γιατί στην ουσία περί λογοκρισίας πρόκειται), όμως, μεγαλόψυχος όπως είναι, δεν θέλει να τους απογοητεύσει με μια κατηγορηματική άρνηση. Συμφωνεί λοιπόν τελικά να αφεθούν κενά στη θέση των τριών επίμαχων λέξεων. Δέχθηκα, γράφει, τη δεύτερη πρόταση «ως μία θυσία για να εξυπηρετήσω τον Εγγονόπουλο»!

Γιώργης Γιατρομανωλάκης